

Dva velcí škůdci vzdělání

Abychom si hned od začátku rozuměli: Posláním učitelů a škol je zprostředkovat svým žákům vzdělání. Nic jiného a nic menšího. Pokud se školy a učitelé někde věnují ještě něčemu jinému, například sportu, různým zábavám pro své žáky, jejich "vychovávání", to jest na jedné straně jejich chránění před každou možnou újmou (čemuž mnohé paní učitelky věnují až hysterickou starost) na druhé straně chránění světa před jejich destruktivní činností, besedám o sexu a jiných radostem, jsou to pro ně činnosti sekundární a nemohou zastínit jejich prvořadý úkol, jímž je spolupracovat se svými žáky na jejich vzdělání a ukazovat jim k němu cestu.

V naplňování tohoto úkolu se učitelé setkávají s různými překážkami, které jsou všeobecně známy, jsou však dvě velké překážky, které jsou sice také všeobecně známy, ale nikdo by si je netroufl jako překážky zmínit. Přesto však, dle mého soudu, ovlivňují tvář škol a celého systému vzdělávání kardinálním způsobem.

Tou první hydrou, s níž se musí ti, komu jde skutečně o vzdělání, potýkat je **všeobecná školní docházka**. Kdo je již nyní pohoršen, nechť, prosím, nechte dále, mohlo by to mít negativní vliv na jeho zdraví. „Jak to, že tady učitel (!) volá po zrušení takové vymoženosti moderní doby, jakou je to, že mají všichni volný a ničím nebo skoro ničím neomezovaný přístup do škol a ke vzdělání“, zvolá asi takový pohoršený čtenář. Tomu tak není, nechci, aby byla lidem vzata **možnost** se vzdělávat. Ten problém je někde jinde.

Když se osvícený vládce ať již v podobě císařovny, ministerstva či ústavodárného shromáždění, rozhodne poskytnout lidu nějaké dobro, může tak učinit trojím způsobem: může ho poskytnout jako výsadu, jako právo nebo zavést jako povinnost. V historii vývoj často vystřídal všechny tři formy: co bylo původně výsadou, stalo se později právem a nakonec povinností. Školství je ovšem typickým případem tohoto vývoje. Od pradávna bývalo vzdělání **výsadou**; výsadou z principu věci vyhrazenou nemnohým. Bylo poměrně nákladné a hlavně, kdo se chtěl vzdělávat, musel být prostý dalších povinností a to se v dobách, kdy se lidem o moderní stroji podporované efektivitě a produktivitě hospodářství ani nesnilo, mohlo týkat jen nemnoha lidí. Tak měli snazší přístup ke vzdělání jen lidé z majetných, zabezpečených vrstev. Ale přesto vždy byly cesty, za středověku například církevní kariéra, na nichž se mohla výrazná osobnost prosadit, i když pocházela z nemajetných poměrů. V oněch dobách bývali učitelé velmi vážení, sami si vybírali své žáky, u nichž požívali veliké úcty. Odlesk těchto poměrů v dnešní době můžeme vidět už jen na některých uměleckých oborech.

Je pro školní vzdělání možná příznačné, že ještě dříve nežli se stalo právem (tím je vlastně až v úmluvách a lidskoprávních dokumentech 20.století) stalo se pro občany mnohých zemí povinností. A tak zatímco Finové, Lužičtí Srbové, Slováci a mnoho dalších národů se v 19. století marně domáhali práva na vlastní školy, vládcí velkých centralizovaných monarchií zaváděli pro své poddané školy jako povinnost již koncem století osmnáctého.

Co je důsledkem toho, udělá-li se z výsady povinnost? Zatímco o výsadu mnozí usilují (pro latiny znalé *studeo*, - *ere* neznamena přeci nic jiného!), povinnosti se všichni vyhýbají. Zatímco v prvním případě najímá *scholarcha* vrátného, aby odháněl neodbytné žadatele, v druhém případě najímá ředitel školníka aby zamezil žactvu prchat ze školy. Takže se má všem dostat vzdělání: i těm, kteří ho nejsou příliš schopni, ba i těm, kteří o ně nejeví vůbec žádný zájem a učitele proto nenávidí. To mohlo fungovat opravdu jen v dobách, kdy do škol posílali své děti a chodili *poddaní*, a děti vy škole učil s rákoskou v ruce vysloužilý mušketýr. Máme-li nyní společnost po všech stránkách tak vyspělou a tolik dbající na práva jednoho každého jednotlivce, proč lidem nedopřejeme svobodu *nevzdělávat se*?! Teprve až budou do škol chodit skutečně jen ti, kteří o vzdělání stojí a usilují o něj, teprve tehdy budou moci učitelé a školy plnit své poslání.

Samozřejmě, už slyším ty námitky: K čemu by to vedlo? To se nám mají potulovat po sídlištích

bandy zvlčilých výrostků, kteří nemají co na práci, nejsou pod žádnou kontrolou ponechání čistě svým choutkám. jak by to dopadlo? To by byla přeci katastrofa! A jak vůbec mohou být ve společnosti nějací její členové nikam nezařazení?! Copak je to možné, aby si někdo jen tak žil a nechodil ani do školy ani do práce, nebo na vojnu?

Tady si dovolím vrátit k začátku článku. Úkolem učitelů je vyučovat, učit, předávat vzdělanost! Nic jiného! Jestliže jim společnost ukládá úkol být hlídači jejich nezletilých, je to nespravedlivé a nemístné. Jistěže by stav, ve kterém by byla zrušena nebo omezena povinná školní docházka, znamenal malou společenskou katastrofu. **Ale aspoň by bylo vidět, co všechno učitelé dělají, aniž by to bylo jejich úkolem a jaké problémy škola za společnost řeší, aniž by jí za to byla speciálně oceněna.** Společnost si totiž až příliš zvykla na to, že za ní učitelé tahají kaštany z ohně. Ničím jiným není současné umělé nastavování a prodlužování školní docházky na všech stupních: zřizování středních škol, nastavbových a bakalářských programů, převedení doktorátů na studium a jejich masivní podpora. Zanedlouho se možná dožijeme toho, že i tzv. *post-doc*, budou považováni za studenty a člověk tedy dosáhne své profesní "dospělosti" někdy ve třiceti, nebo pětřiceti. Všechna tato opatření totiž neprovází žádný masivní nárůst vzdělanosti a kultivovanosti národa, spíše naopak; znamená to tedy, že zmíněná opatření jsou potěmkinskými vesnicemi, které mají pouze maskovat neradostný (a díky technologickému pokroku nezbytný) fakt masivně rostoucí nezaměstnanosti.

Vrátit školy svému účelu, jímž je předávání a pěstování (*Pflege, cultura*) vzdělanosti tedy není nemožné. Znamenalo by to ovšem, že celá společnost začne fungovat poněkud jiným způsobem, přestane strkat hlavu do písku a zodpovědně se postaví vůči společenským problémům, které nutně vznikají v důsledku jejího vývoje; že přistoupí na jiný "pravidla hry", na jiný způsob rozdělování prostředků, který třeba nebude tak docela vázán na výkon, resp. to, co se podle dnešních standardů pokládá za měřitelný pracovní výkon jednotlivce- ale to už je jiná pohádka.

"*To je idealista!*", určitě teď křičí mnozí, co tyto řádky čtou a klepou si na hlavu. "*Oprávce společnosti, kolik jich už bylo?! Mysleli jsme, že nám přinesete nějaký recept na lepší fungování škol, a vy nám místo toho tady kázete, že učitelé jsou "svatí" a špatná je společnost! Na to, holenku, zapomeňte. Učitelé budou fungovat tak, jak chce společnost a ne naopak!*"

Ano, ovšem. I v oněch dobách, kdy ještě vzdělání bývalo *privilegiem* tomu bývalo tak, že si lidé – ti mocní a bohatí – najímali pro své děti učitele, aby z nich vychovali stejné anebo ještě lepší technology moci, jakými byli oni – a ony se pak staly filozofy, umělci, nebo náboženskými reformátory. *Skuteční učitelé* nemohou dělat nic jiného nežli předávat tradici a vzdělávat, neboť nic jiného neumějí. V tomto ohledu "lépe" na tom byli ti pruští granátníci, ze kterých Fridrich II. udělal učitele: ti měli ovšem širší repertoár.- A výtka idealismu: Pokud je idealista ten, jenž hodlá přizpůsobovat realitu svému ideálu a v jeho směru působit, kdežto realista je ten, kdo naopak raději svůj ideál obrousí a přizpůsobí realitě, pak jsem rád idealistou. Idealista však může být také ten, který nevidí realitu, jen svůj ideál. Ani to není tak úplně špatné. Takovíto idealisté však nemívají snadný život (ani ti první ho nemají!) a navíc se většinou minou se svým prostředím a nedocházejí žádného výsledku; Don Quijote byl jejich modelem. Idealistů obojího typu je ovšem dnes málo, pramálo, zatímco realistů obou analogických typů (tedy těch, kteří sice jakýsi ideál mají, ale v rámci jeho "průchodnosti" ho neustále rozměňují a rozměňují, až jim z něj nic nezůstane, i těch kteří nikdy žádný ideál neměli a vyznávají čistě jen požívačnou maximalizaci zisků v rámci daných podmínek) je všude plno. Tedy o důvod více být idealistou.

Shrnuji tedy tuto dlouhou první část voláním: Nechte učitele učit a nechtějte po nich nic jiného. A nechte je učit ty, kteří se chtějí učit a dejte svobodu odejít těm, kteří to nechtějí. Bude méně žáků, škol i učitelů. Ale vše bude mnohem jednodušší a také lacinější: Školy nebudou muset vyhazovat ohromné peníze za tělocvičny, bazény, tartanové dráhy a nejrůznější zábavy, kterými se za dnešního stavu snaží udržet žáky ve škole.

Druhým velkým bludem moderního školství je přesvědčení o tom, že je se třeba co nejvíce zaměřit na způsoby předávání nauky/tradice a pro toto její předávání vymýšlet stále nové a čím dál komplikovanější způsoby. Tedy, že je potřeba udržovat na výši a rozvíjet "pedagogiku". Toto slovo jsem napsal do uvozovek, neboť hodlám rozlišit mezi dvojím jeho významem. Je samozřejmě přirozené, že si učitelé během let svého působení osvojují, vymýšlejí a přizpůsobují různé postupy a triky, včetně řekněme "speciálních efektů", jak působí na své žáky. Za škodlivé oproti tomu považují, když se "pedagogika" prohlásí za vědu a postaví se po bok dalším skutečným oborům. Nutným následkem něčeho takového je, že si při vyučování vždy konkurují odborníci a "profesionální učitelé – pedagogové". Jejich přístup k věci je totiž nutně diametrálně odlišný:

Odborník, to jest člověk, který nabyl poznání v určitém oboru, jímž se zabývá a jímž do značné míry žije, učí tak, aby dostal učené látce, tomu, co chce říci, sdělit. Je připraven na to předat žákům veškeré své umění, pokud budou chtít a pokud budou s to je přijmout. Svým vážným zájmem o věc, podloženým životní zkušeností, navíc vyvolává u žáků pocit a zprostředkuje atmosféru toho, že ví, oč mu jde, atmosféru hloubky zkoumaného předmětu: svědčí o něm svým žákům nejen tím, že jim přednáší, ale též tím, čím skutečně je. Ne všichni žáci ho budou asi schopni sledovat do všech hlubin a zákoutí předmětu, kam je je schopen zavést, ale u všech jistě vzbudí pocit toho, že zde je věc, o níž stojí usilovat, byť by úspěch v této věci nebyl všem dopřán.

Není však připraven dělat žákům kašpara, na což jsou – s prominutím - školeni "profesionální učitelé". U nich totiž stojí v popředí zájmu ne věc, ale činnost – učení samo; to nese s sebou mimo jiné to nebezpečí, že "profesionální učitel" je schopen "metodicky správně" učit cokoli včetně nejrůznějších nesmyslů, které si vůbec nezaslouží být učeny. Že to není planá obava ukazují v současné době nejrůznější firemní školitelé a personální (nebo moderněji HR) manažeři, které si daná firma najme, aby vtloukali jejím zaměstnancům do hlavy něco, co všichni zúčastnění nenávidí a nejraději by byli na hony od toho.

I když předpokládáme, že k této extrémní situaci nedojde a že i "profesionální učitelé" se ze všech svých sil snaží vštípit žákům poznatky a postoje žádoucí, podstatné a mravně oprávněné, zůstává v platnosti výtku číslo dvě. Ta je velice prostá: Výsledkem jakéhokoli "odborně pedagogického" působení nakonec je, že se učitel přizpůsobuje žákům, což je předně opak toho, oč jde. Působení učitele na žáky přeci má být a přirozeně je právě opačné: Už i velice malé děti vidí ve svých učitelích naprosto přirozené vzory: "Až budu velká budu jako paní učitelka." Později, v době adolescence se tato tendence hledání identifikačního vzoru, podle něhož si budujeme své *imago* (pozn. – tento pojem využívá biologie pro označení dospělého, plně proměněného jedince – např. u hmyzu!), svůj obraz a představu o dospělosti, jen posiluje. A nekritizujeme (právem) všechny ty "tetičky", které s malými dětmi infantilně žvatlají? Jedním slovem učitel nikdy nemá být "odborníkem na výchovu", má být *osobností*. Tím nemá být řečeno, že to má být nezodpovědný bohém, nebo "roztržitý pan profesor" – což je ostatně spíše karikatura učitele; ale má být tím, jehož osobnost mu umožňuje *vidět* jaksí přes hlavy žáků, *do dálky*. Pokud v sobě učitel tento transcendentní rozměr má, je to to nejcennější, čím může svým žákům prospět. "Učitelství odbornictví" ho nemůže nahradit. Naopak, přemrštěný důraz na metodiku a metodičnost vyučování musí nutně vést k potlačení této osobnostní stránky u jednotlivých učitelů i v učitelství jako takovém. A to je veliké neštěstí.